

Андрій Герасименко

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ПОЛІТИКА В ЕКОНОМІЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

Аналізуються завдання трансформації національної наукової системи, головними серед яких є перехід від політики збереження до політики відновлення наукового потенціалу у сфері фундаментальних досліджень; від політики пасивного спостереження до політики активного виборювання передових позицій у світі на основі нових відкриттів; від моделі витратної науки до моделі реальної комерціалізації наукових знань.

Ключові слова: людина, виробництво, економічна політика, наука, науково-технічна політика, техніка, культура, виховання.

Gerasymenko A. Scientific and technical policy in the economic strategy of the country. *Aims of transformation of the national scientific system, the main of which are a transition from the policy of preservation to the policy of restoration of scientific potential in the sphere of fundamental research; from the policy of passive observation to the policy of active fight for leading roles in the world on the basis of new discoveries; from the model of flow science to the model of real commercialization of scientific knowledge were analyzed.*

Key words: human, production, economic policy, science, scientific and technical policy, technics, culture, upbringing.

Науково-технічна політика – це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного наукового, технічного, технологічного розвитку країни, зокрема цілі, форми та методи діяльності держави у науково-технічній сфері [1, с. 139]. У сучасних умовах стан економічного розвитку країни визначається безпосередньо досягненнями науки й техніки та мірою їх використання, тобто рівнем інноваційних процесів. Останні справляють вплив на різні аспекти загальнодержавного розвитку. Україна має значний науково-технічний потенціал, однак він слабо орієнтований на реалізацію конкретних інновацій у всіх секторах економіки. Подолання відставання практично у всіх галузях і виробництвах потребує рішучих дій держави [2, с. 19].

Затверджена в Конституції України державна науково-технічна політика як об'єктивно-інституційна форма здійснення державного регулювання науки швидко виявила власні особливості:

1) основні принципи її проведення: загальнодержавний масштаб здійснення; допомога держави науковим установам, закладам і підприємствам у впровадженні інновацій; сприяння поєднанню фундаментальних і прикладних досліджень з метою найшвидшого впровадження їх результатів у виробництво. Ці заходи сприяють прискоренню суспільних перетворень;

2) постановка гостро актуальної мети: прогнозування світового науково-технічного прогресу; пошук і консолідація джерел фінансування національних витрат на розвиток науки; системний

розвиток науково-технічних технологій і науково-соціальних технологій; створення інноваційної сфери як частини світового творення інновацій; формування національного ринку інновацій; підвищення наукоємного виробництва і ресурсозбереження, особливо енергоносіїв; використання ринкових відносин у практичному впровадженні досягнень науки. Загальне значення цієї мети полягає в можливості залучення науки і збільшенні її внеску в прискорення демократизації суспільства й трансформації економіки;

3) інституційний підхід державної науково-технічної політики відносно досягнення вказаної мети за допомогою певних механізмів залучення науки до перехідних процесів [3, с. 72].

Науково-технічна діяльність традиційно вважається сферою активної державної політики. Цілями науково-технічної й інноваційної політики розвинутих країн світу, як правило, є збільшення внеску науки і техніки в розвиток економіки країни; забезпечення прогресивних перетворень у сфері матеріального виробництва; підвищення конкурентоспроможності національного продукту на світовому ринку; зміцнення безпеки й обороноздатності країни; поліпшення екологічного стану; збереження і розвиток сформованих наукових шкіл [2, с. 20]

В Україні становлення нової наукової системи, що організується та фінансується в суверенній державі, в умовах переходу до ринкової економіки й демократичних принципів управління, відбувається повільно. Причини полягають, з одного боку, в тій глибокій економічній кризі, яка, безумовно, не могла не позначитися на стані української науки, що за радянських часів фінансувалася за рахунок бюджетних державних коштів. З іншого боку, слабка підготовленість до швидкоплинних радикальних перетворень суспільства та запровадження нових функціональних механізмів також уповільнює розвиток. Унаслідок тривалої системної кризи суспільно-економічних відносин українська наука опинилася серед тих суспільних сфер, які зазнали найбільших втрат: чисельність науковців, фінансування, матеріально-технічна база тощо. Сталося стрімке старіння наукового персоналу, передусім через те, що з науки пішла молодь, і не було адекватного припливу молодих наукових кадрів. Проте в деяких наукових напрямках в Україні вдалося не лише зберегти, а й зміцнити науково-технічний потенціал.

Реалізація цього науково-технічного потенціалу може найближчим часом забезпечити розвиток відповідного високотехнологічного виробництва конкурентоспроможної продукції [4, с. 461].

Треба зазначити, що державна науково-технічна та інноваційна політика не може і не повинна обмежуватися лише фінансовою підтримкою науково-технічних програм і наданням різних пільг суб'єктам, які здійснюють інноваційну діяльність. Держава зобов'язана виконувати функції економічної (комерційної) реалізації науково-технічних нововведень, виступати основним інвестором інтелектуального капіталу, суб'єктом присвоєння економічних результатів науково-технічного потенціалу. До основних принципів державної політики в науково-технічній та інноваційній діяльності належать свобода наукової та науково-технічної творчості, правова охорона інтелектуальної власності, інтеграція наукової, науково-технічної діяльності й освіти, підтримка конкуренції у сферах науки і техніки, концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках наукового розвитку, стимулювання ділової активності в науковій, науково-технічній та інноваційній діяльності, розвиток міжнародного наукового співробітництва [2, с. 21].

Для того, щоб визначити особливості науково-технічної політики, необхідно з'ясувати особливості науково-технічного розвитку України. За визначенням науковців, вони полягають у наступному [1, с. 140]: технічне і технологічне відставання від рівня розвинених країн світу; висока ресурсомісткість (енерго-, матеріало-, фондо- та працемісткість) виробництва; низький рівень продуктивності праці; певна військова спрямованість наукових розробок; певна ізольованість у світовому науково-технічному і технологічному обміні; нерациональне використання науково-технічного потенціалу країни тощо.

Для подолання зазначених проблем та створення ефективної науково-технічної політики було розроблено Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів, ключовим завданням якої є подолання глибокого розриву, який склався між наукою України й розвинутими країнами в умовах оплати праці та вимогливості до системи формування кадрового потенціалу науки. Рівень оплати праці науковців в Україні залишається найнижчим серед європейських країн. Водночас фактично не впливає на якість формування кадрового потенціалу науки існуюча система оцінювання результатів діяльності науковців.

З метою подолання цього розриву Стратегія передбачає:

– провести оцінювання відповідності науково-кадрового потенціалу встановленим пріоритетам наукового та інноваційного розвитку країни й атестацію робочих місць дослідників для визначення реальної наявності підготовлених у відповідних проблемних галузях спеціалістів, якості наукових лідерів, рівня наукового добробуту, технологічної забезпеченості, доступу до світових науково-інформаційних ресурсів, розвиненості партнерських зв'язків між учасниками циклу «наука – інновації», а також зв'язків з вітчизняними замовниками на виконання НДДКР;

– провести в усіх наукових установах атестацію наукових працівників з метою оцінювання рівня відповідності їх професійної кваліфікації та результативності критеріям і стандартам, які існують у європейській науковій спільноті;

– за результатами атестації сконцентрувати державну підтримку на раціональне фінансове та матеріально-технічне забезпечення в основному ефективно працюючих учених і наукових колективів, створити на базі найкращих з них високотехнологічні наукові центри міжнародного значення, умови праці в яких сприятимуть поверненню із-за кордону українських фахівців, а також будуть привабливими для зарубіжних учених;

– запровадити в практику відносин у науковій сфері спеціальну контрактну форму, що даватиме змогу встановлювати для окремих найбільш продуктивних учених позатарифний розмір оплати праці, рівень якої відповідатиме європейським стандартам. Заробіток ученого має залежати не від звання, а від його конкретного внеску в розвиток науки та стимулювати зростання творчої активності;

– вдосконалити систему наукової підготовки фахівців з вищою освітою, відновити у вищих навчальних закладах вимогу обов'язкового поєднання навчального й наукового процесів, широкої участі студентів у виконанні НДДКР, створювати різноманітні студентські форми організації навчально-дослідної та проектно-конструкторської роботи, розробити й запровадити програму державної підтримки найбільш талановитих студентів для навчання у провідних вітчизняних і зарубіжних університетах;

– реформувати систему підготовки й атестації наукових кадрів, встановити, що підготовка та атестація наукових і науково-пе-

дагогічних кадрів здійснюватиметься виключно в наукових установах та вищих навчальних закладах, в яких виконуються наукові дослідження світового рівня; запровадити дворівневу систему атестації докторів наук (на державному рівні – атестований доктор наук, на рівні університету або наукової установи – доктор наук відповідного університету або наукової установи), відмовившись від існуючого нині вченого ступеня кандидата наук;

– розробити й запровадити програму державної підтримки стажування молодих учених у зарубіжних наукових центрах, водночас забезпечивши умови для їх повернення для роботи в науковій сфері України. Створити для реалізації програми спеціальний державний фонд цільової підготовки перспективної наукової молоді в провідних зарубіжних наукових центрах, а також у національних наукових центрах України, зосередивши в ньому для цього кошти, які надаються зараз для виплати президентських, державних, іменних та інших стипендій, а також грантів і премій;

– запровадити систему регулярного підвищення наукової кваліфікації науковців, передбачити надання раз у 5–7 років творчої відпустки вченим для узагальнення отриманих ними наукових результатів і підготовки наукової праці (дисертації, монографії тощо);

– розробити й запровадити систему стимулів для підвищення мобільності наукових кадрів, зокрема, їх переходу на роботу в підприємницькі виробничі структури, створення ними інноваційних фірм, участі в роботі науково-технічних рад у міністерствах, в органах місцевої влади, на підприємствах;

– запровадити заходи з матеріального, морального та професійного заохочення своєчасного виходу наукових працівників на пенсію [5].

Успішна трансформація національної наукової системи можлива в умовах реалізації в державній науково-технічній політиці стратегічних напрямів розвитку науково-технологічної сфери. Визначальними серед них є такі:

1. Перехід від політики збереження до політики відновлення наукового потенціалу у сфері фундаментальних досліджень, зокрема всесвітньо визнаних наукових шкіл.

2. Перехід від політики пасивного спостереження до політики активного виборювання передових позицій у світі на основі нових

відкриттів, впровадження «ноу-хау», наукових ідей через підтримання відповідних прикладних досліджень і розробок, промислових наукоємних новацій.

3. Перехід від моделі витратної науки до моделі реальної комерціалізації наукових знань. Визнання інтелектуальної власності як основи реального зростання економіки дасть змогу перейти від суто споживання до продажу продуктів інтелектуальної праці. Ввести в господарський обіг об'єкти інтелектуальної власності, створити підґрунтя сталого розвитку України у ХХІ ст. [4, с. 463].

Наука не існує без інновацій, відповідно, науково-технічна політика неможлива без інноваційної політики держави. Основними напрямками підтримки державної інноваційної політики в Україні є [6, с. 118]:

сприяння підвищенню інноваційної активності, що забезпечить збільшення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на основі освоєння науково-технічних досягнень і оновлення виробництва;

орієнтація на підтримку базисних і поліпшуючих інновацій як складових сучасного технологічного укладу;

сполучення державного регулювання інноваційної діяльності з ефективним функціонуванням конкурентного ринкового інноваційного механізму, захистом інтелектуальної власності;

сприяння розвитку інноваційної діяльності в регіонах України, міжнародному трансферту технологій, міжнародному інвестиційному співробітництву, захисту інтересів національного інноваційного підприємництва.

1. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка; 5-те вид. – К.: Знання, 2006.

2. Амосов О. Ю. Державне регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні / О. Ю. Амосов // Держава та регіони: Науково-виробничий журнал. – Сер.: Державне управління. – 2009. – № 3.

3. Гуревич М. Государственное регулирование науки / М. Гуревич // Экономика Украины. – 2001. – № 10.

4. Сущенко Л. О. Характеристика наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України в умовах глобалізаційних

змін / Л. О. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 23 (76).

5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. Авт. упорядн.: О. А. Андрощук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське видво, 2009. – 632 с. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.

6. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006.